

ככתבם וכלשונם'

'רות נמי פורענות היא? – פורענות דאית ליה אחרית, דאמר ר' יוחנן: למה נקרא שמה רות, שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותושבחות' – עיין בתוספות ובמפרשים. 'כל דבר (הולך) אחר התכלית, כמו רופא המקיז דם נקרא 'רפואה' אף על פי שהיא מכה, לפי שתכליתה רפואה. וזה שאמרו ז"ל: רות היתה לה אחרית טוב, ולא קשה מאיוב, כמו שהקשה תוס' – דבאיוב אין המכות גורמים לטוב, ואם כן הם רע, משא"כ ברות צורך הרעב כדי שיצאו שדה מואב, כדי שיקחו מואביות וימותו, ואח"כ ייבמה בועז ויצא משיח. וזהו דאמר ר' יוחנן למה נקרא שמה רות כו', דמלידה מוכנת לכך, והיה צריך כל הצרות לתכלית ההוא, דאי אפשר בענין אחר'. (קומץ המנחה' מד. עוד על קושית התוס' – ע' ב'בכור שור').

'משה כתב ספרו ופרשת בלעם' – '... וזה כל ענין פרשת בלק – לברר ענין זה, מעלת ישראל על אומות העכו"ם, אף אותן רשעי ישראל שאין להם חלק לעולם הבא כלל, שהם כופרים בתורה כו' ואין להם שייכות למשה רבינו עליו השלום, שהוא ה'דעת' דישאל מצד חיבור לבבם להש"י, והם נתקו מעצמן זה. ולכן לא נאמרו דברים אלו על ידי משרע"ה רק על ידי בלעם. ואמרו 'משה כתבו ספרו ופרשת בעלם' – נראה מזה כאילו פרשת בלעם היא חוץ מהתורה. והיינו, דהתורה נקראת 'תורת משה' וספרו, שהוא השגת חכמתו, (ש'ספרו' נקרא חקיקת חכמתו שבמוחו, כידוע בווהר דספר נקרא חכמה. – דובר צדק), אבל פרשת בלעם אין לו שייכות לחכמת משרע"ה, שהוא מדבר מאנשים שכפרו בתורה כו' אבל הם בדרגא דבלעם, 'יודע דעת עליון', שה'דעת' – דרגא דמשרע"ה התקוע בכללות ישראל – הוא אצלם עליון ולמעלה מהשגתם בעמקי לבם בהרגשת הלב, רק בידיעה בעלמא. ובלעם הוא המבחין מעלתם בג' נביאות שאמר, נגד ג' כחות הלב דקנאה תאוה וכבוד, שהבחין או שהוא ההיפך מכולם ע"י ג' הכאות דאתון, דרכיבת החמור רומז על מה שהוא רוכב על החומר הגופני ומנהיגו כרצונו, ובאמת הוא לא היה מנהיגו כרצונו רק נמשך אחריו...

ואמרו (ברכות יב): דבקשו לקבוע 'פרשת בלק' בקריאת שמע, היינו לכוונה זו, שאף פושעי ישראל בכלל אחדות האומה, ויש להם חלק בה' אחד, ונבדלים מעמים, כאמור... ורז"ל קראוהו 'פרשת בלעם' – דמצד מה שנכתבה הפרשה בתורה, שהוא דברי תורה ממש, שהוא ההתגלות שבסוף, וסוף מעשה במחשבה תחילה – שורש ההתגלות נצמח מבלק. אבל רז"ל שדברו ממנה כאילו היא היתה חוץ מתורת משה קראוהו על שם בלעם ה'יודע דעת עליון', כנוצר לעיל, שהוא השגת הדעת שלא על דרך השגת משרע"ה כלל. ומצד משרע"ה וכל ישראל הכשרים שלא הגיעו למדרגת אין להם חלק לעולם הבא ח"ו, אין שייכות להם לזה כלל, וכנ"ל. ולכן זה נחשב לטורח ציבור, דכלל ציבור אינם פושעי ישראל, וזכרון כל פרשה זו הוא טורח להם, וכאמור'. (מתוך 'סיסי לילה' מד, עמ' 87, 89. וע' בזה עוד בדובר צדק' עמ' 100.

עוד על 'פרשת בלעם' – ע' בעין יעקב בשם הריטב"א; של"ה (דף שסב) בשם הציוני – מצויין בהגהות ר"מ שטראשון; אמת ליעקב – עיונים במקרא דף רנט ודף שג – באורך).

דף טו

'עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב (כלומר, חוזר בפיו על הדברים מרוב חביבותן, וכדי שלא יטעה), מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (היה כותב ובוכה ואינו חוזר על הדברים מרוב צערו).

גירסא אחרת: **עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב בדיו, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע;** –

כלומר: לא כתב בדיו הנראה לעינים, אלא ב'דמע' – מין דיו שאינו נראה בשעתו אלא נגלה לאחר זמן (והוא 'מי מילין' שהוזכרו בגמרא, מעין 'כתב סתרים' הנגלה על ידי פעולה כלשהי), ולא נגלה הכתב אלא לאחר מות משה; –

פירוש אחר: 'בדמע' – בערבוב אותיות (מלשון 'מדומע'), עד שאין התיבות ניכרות בקריאה. הרי שאין ספר תורה חסר אות, אלא שלא נצטרפו התיבות ולא נתגלה פשרן עד לאחר שמת משה; – וכך היתה התורה כולה כתובה אצל הקב"ה טרם שנתנה לישראל, שכן היא כולה שמותיו של הקב"ה ויש בה צירופים וסודות נעלמים, אלא שניתנה לישראל בבחינת המעשה שבה, הנודע לנו מצירוף תיבות הנקראות, ושמונה פסוקים הללו בשעת כתיבתן לא נודעו בעולם בבחינה זו עד לאחר מות משה. (מספר הפרשיות – ברכה. עפ"י: רשב"א ריטב"א; מהרש"א ועשרה מאמרות; ענף יוסף בשם הגר"א; פתגמין קדישין ומחזה אברהם – בשם הבעש"ט, אוהב ישראל ('השלם') – לקוטים חדשים, ועוד. וע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (בריש הספר, אות ה, מהגר"י) בבאור שתי הגרסאות ובפשט המשך הברייתא. וע"ע שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד כד וי"ד ח"ג קיד).

'שמונה פסוקים שבתורה – יחיד קורא אותן...' – עיין רש"י ותוס'. ויש מפרשים: 'יחיד' – גדול וחשוב שבקהל הוא יקראם לחשיבות סיום התורה ונוטל שכר כנגד כולם. ונקרא 'חתן תורה'; – ועוד, כדי שלא יהיו פסוקים אלו מזולזלים בעיני העם מאחר שנראה כי לא משה כתבן. ויש מפרשים: 'יחיד קורא אותן' – 'מותר לקרות אותן בבית הכנסת בפחות מעשרה, אף על פי שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם, הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה, הרי נשתנו, ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן'.

והר"י אבן מגאש פירש 'יחיד קורא אותן' – כלומר, יתחיל בהם קורא אחר, ולא ימשיך בהם זה שקרא פסוקים שלפניהם, שנמצא מחבר מה שכתב משה עם מה שכתב יהושע, או מה שכתב בלא שינוי עם מה שכתב בשינוי. (מספר הפרשיות שם, עפ"י: פנעז רזא ומרדכי בהלכות קטנות תתקנה, והובא בד"מ ופרישה טווא"ח תכה; רמב"ם תפילה יג, ווב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (מנחות) העיר, הלא אין זה גרוע מכל דבר שבקדושה, שצריך עשרה; שיטמ"ק).

'אמר רב: איתן האזרחי זה הוא אברהם' – 'אבות נקראים 'איתנים' (ע' ראש השנה יא.); שמעתי פירושו: עקשנים, פירוש, שהיה להם תוקף החשק בוער כאש שלא ישקוט ולא ינוח עד שיגיע למילוי. אברהם אבינו עליו השלום במדת האהבה, עד שהגיע לתכלית אהבת ה' שהוא בהרחקת כל אהבות זולתו, עד שהוליד יצחק שהוא היה תוקף החשק ליראת ה' שנאת רע, וכל מיני אהבות זרות וחמדות עולם הזה היו מרוחקים אצלו בתכלית, עד שהוליד יעקב אבינו ע"ה שהיה לו תוקף החשק לשניהם – אהבת הש"י ושנאת רע'. ('צדקת הצדיק' רמח).

ואברהם, אם כי הוא 'תחילה לגרים' (ריש חגיגה), זכה לבסוף, לאחר הולדת יצחק, להיקרא 'אזרח', שבוה שנעשה אב לאומה הישראלית ושורש לשם 'ישראל' (ששוב אי אפשר למעלה זו להיבטל ולהיפסק לעולם), ממילא נכלל אף הוא באותה שלשלת, כאילו היה 'ישראל' מבטן ומלידה. (עפ"י: ישראל קדושים עמ' 55; תקנת השבין א (עמ' 4) י (עמ' 98); ליקוטי מאמרים עמ' 109 116; דברי סופרים לו (עמ' 34); פוקד עקרים ד (עמ' 16) ועוד. וע"ע מכתב מאלהו ח"ב עמ' 82).

(ע"ב) 'בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על עובדי כוכבים, והא אמר מר בקש משה שלא תשרה שכינה על עכו"ם ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך...' – 'אבל בחיי משה אף אם תשרה שכינה באומות מתקיים ונפלינו בזה שאינם כמושה'. (הגר"א נבנצל שליט"א)

'גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב 'כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה' ובאיוב כתיב 'איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע' – היינו רק לענין הצורך בהשתדלותו, וכמאן דאמר שלא היה איוב מישראל ועל כן הוצרך להשתדלות יתרה כדי לזכות ברוח הקדש, שלא כאברהם. (ישראל קדושים' עמ' 55)

'איוב וותרן בממונו היה, מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו' – ... בדברים גדולים אינה ניכרת המדרגה האמיתית של פנימיות האדם, שכן הרבה התלהבות חיצונית עושה, אבל בדברים קטנים שלכאורה אין להם ערך וחשיבות, דוקא בהם מתגלה פנימיותו של האדם, היא מדרגתו האמיתית.

הלא אנו רואים שאין אדם מקפיד על פחות משוה פרוטה, ואינה נזכרת בחשבונות, אלא אם חזי לאצטרופי. ובכל זאת, דרך הסוחרים לעגל בסוף חשבונם פחות משוה פרוטה לפרוטה, ולא לנכותה מהחשבון. מכאן שחמדת הממון שולטת אפילו במשהו, וכשמגיע הדבר לכלל מעשה, אם לחשב מחצית הפרוטה לחברו או לעצמו, הוא מוסיפה לעצמו.

זה הסבר דברי רז"ל שגדולתו של איוב היתה בזה שהיה מוותר על חצי פרוטה משלו. כן הוא דרך המדות ששולטות אפילו בדברים הקטנטנים, ודוקא שם מהותו של האדם ניכרת. אלה הם דברי אאמו"ר וצ"ל הנפלאים בחכמת כחות הנפש.

ושינוי בשמות רבה (ג,ב): 'אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבדקהו בדבר קטן, ומובא שם במדרש שבחן הקב"ה את משה ודוד בדברים קטנים, ע"ש. כי בירור המדרגה האמיתית של האדם הוא דוקא בדברים קטנים'. (מכתב מאלהו ח"ג עמ' 108. ויסוד זה מורחב ב'שיעורי דעת' – טלז).

'אי"ר שמואל בר רב יצחק: כל הנוטל פרוטה מאיוב – מתברך' – ... היינו, לאשר היתה הברכה שורה בכל אשר לו, לזה כל שנטל ממנו איזה דבר שכבר שרתה עליו ברכת ה' הוא גם כן מתברך. וזה שאמר הכתוב: 'ועבדתם את ה' אלקיכם' הבטיחנו ה' וית' – 'וברך את לחמך גו' והסירותי מחלה מקרבך' – היינו, שהש"י יברך לחמו ומימיו של הצדיק העובד את ה', וכל מי שיאכל ויטעום אצלו כלום, ישלח לו השי"ת מבוקשו הצריך לו, כגון רפואה למי שצריך לרפואה וכדומה, שאר מבוקשים בגשמיות וברוחניות כ"ר אמן'. (אוהב ישראל' – משפטים)

דף טז

'יורד ומתעה, ועולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה... הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות' – ... אשר שאלת בענין הנפש והנשמה ויצר הטוב ויצר הרע. – ידוע תדעו חביבי, כי ה'אנוכי' של האדם היינו הנפש. ה'אנוכי' הזה יש בו מדות טובות ורעות, הרי אלו היצרים הטבעיים, יצר טוב טבעי ויצר רע טבעי.

מלבד זה ברא השי"ת שני מלאכים, האחד אשר ידרוש טובת האדם ומלמדו לטובה, ואח"כ ביום הדין הוא מלמד עליו זכות, והוא יצר הטוב. והשני, הדרוש להרע לאדם, והוא כח הטומאה והחושך הרוחני שבבריאה, כאמור 'וצר אור ובורא חושך' (לא כחושך הגשמי אשר הוא רק מניעת אור השמש, אלא בריאה של חושך רוחני וטומאה, היינו ההסתר שבילתו אי אפשר שיהיה גילוי), והמלאך הזה הוא היצר הרע הוא השטן שמקטרג ביום הדין והוא מלאך המות, כך אמרו חז"ל בגמרא – היינו, שהוא כח הרע הכללי שתוכנו כליון...'. (מכתב מאלהו ח"א עמ' 71 – קטע ממכתב פרטי ששלח לשני תלמידים צעירים).

'... ורעבון זה של הרשעים לתאוות, אפילו לאחר מותם ידחפם לחפש אחריהן מקצה העולם ועד

- לר' יהודה – עמודי כסף שעשה שלמה שוכבין (רש"י. וע' רש"ש) בארון, משני צדי הלוחות, ולר' מאיר – היו העמודים מחוץ לארון. (כל זה אמור בבית עולמים ולא במשכן – עתוס' עירובין סג:)
- ג. כל לוח היה ששה על ששה טפחים ועוביו שלשה. (ויש דעות שהיה רחבם שלשה טפחים – עתוס' מנחות בשם הירושלמי.)
- ד. 'ספר עזרה' הוא ספר שכתב משה, ובו קורין בעזרה ב'הקהל' (וביום הכיפורים – רש"י. ועתוס' ורש"ש ועוד). ואין לו אלא עמוד אחד, והיה נגלל לתחילתו. (כן לשון הגמרא. וכ"כ התוס'. ורש"י כתב: מתחילתו לסופו. מהט"ז ביו"ד (ערב סק"ב) מבואר שהיו לו שני עמודים, ונגלל לתחילתו, והעמוד הראשון היה מעליו.)

דפים יד – טו

- ל. א. מהו סדרם של ספרי נביאים וכתובים?
ב. מה סדרם של הנביאים והכתובים מבחינת סדר קורות הזמנים?
ג. מי כתבן?
- א. סדרן של נביאים: יהושע שופטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי-עשר. סדרן של כתובים: רות תהלים איוב משלי קהלת שיר-השירים איכה דניאל מגילת-אסתר עזרא (ונחמיה) דברי-הימים.
ב. סדרן מבחינת קורות העתים: נביאים – יהושע שופטים שמואל מלכים, יונה עמוס הושע ישעיה מיכה צפניה חבקוק ירמיה יחזקאל חגי זכריה מלאכי. (י ו א ל – רש"י בספר יואל כתב שהיה בימי שמואל, ובשם ה"ג כתב שהיה בזמן מנשה. וכבר תמה המהרש"א למה הפסיק בין הושע ועמוס בספר יואל. וכן הקשה מדוע ספר עובדיה נמצא בין עמוס ומיכה, הלא היה מוקדם יותר, בימי אחאב. וע"ע ב'אמת ליעקב').
כתובים – כסדר הספרים דלעיל, אלא שלפי האומר שאיוב היה בימי משה, הוא הקודם. ויש דעה שהיה בימי עולי גולה, ומקומו בסוף.
ג. חמשת חומשי תורה – משה רבינו כתב עפ"י ה', מלבד שמונה פסוקים אחרונים שיש אומרים שיהושע כתבם. (עפ"י ה'. אחרונים). וי"א: משה כתבם בדמע.
ספר יהושע – יהושע כתבו, והמשיכו אלעזר בן אהרן וסיימו פינחס; ספר שופטים – שמואל; ספר שמואל – שמואל כתבו, וסיימוהו גד החוזה ונתן הנביא; מלכים – ירמיה כתב; – ספר ישעיה – חזקיה וסייעתו. (היינו, בני דורו, ולפי שחזקיה גרם להם לכתוב נקרא על שמו. רש"י ותוס'); ירמיה – כתבו ירמיה; ספר יחזקאל – אנשי כנסת הגדולה; תרי עשר – אנשי כנה"ג.
ספר תהלים – דוד המלך כתבו ע"י עשרה זקנים; משלי – חזקיה וסייעתו; איוב – משה רבינו כתבו (למ"ד איוב בימי משה היה); שיר השירים – חזקיה וסייעתו; רות – שמואל כתבה; איכה – ירמיה. (ואולם מעשה הכתיבה עצמו נעשה ע"י ברוך בן נריה (ע' ירמיה לד). וע' 'ברכת אברהם'); קהלת – חזקיה וסייעתו; אסתר ודניאל – אנשי כנסת הגדולה; עזרא – כתבו עזרא, וכן כתב את דברי-הימים עד לו (עתוס' ומהרש"א), וגמרו נחמיה בן חכליה.

לא. באיזו תקופה חי איוב, והאם היה יהודי או נכרי? ומה ניתן ללמוד מספרו?

ר' לוי בר לחמא (וכן דעת תנא דברייתא ד'סדרן של כתובים...) אמר: בימי משה היה; רבא אמר: בימי מרגלים היה; 'ההוא מרבנן' אמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה; רבי יוחנן ורבי אלעזר: מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריה; רבי אלעזר (התנא) אמר: בימי שפוט השופטים היה; ר' יהושע בן קרחה: בימי אחשוורוש היה;

רבי נתן – בימי מלכת שבא היה; חכמים אומרים: בימי כשדים (=נבוכדנצר) היה; יש אומרים: בימי יעקב היה, ודינה בת יעקב נשא.
 כל התנאים הנ"ל, סוברים שהיה מישראל, מלבד לדעת 'יש אומרים'. (וכן דעת הברייתא, שהיה מחסידי אומות העולם, ולבסוף נטרד מן העולם. וכן דעת רבא. עתוס').
 כתב רש"י לדעת האומר 'משל היה' – ללמוד ממנו תשובת המקטרגים על מדת הדין, ושאינן אדם נתפס על צערו.

דף יז

ל.ב. א. אלו שהטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין עולם הבא?

ב. אלו שלא שלט בהם יצר הרע?

ג. אלו שלא שלט בהם מלאך המות, אלא מתו בנשיקה עפ"י שכינה?

ד. אלו שלא שלטה בהם רמה ותולעה?

ה. אלו שמתו בעטיו של נחש?

א. אברהם יצחק ויעקב. (ואף איוב הטעימוהו בדבר אחד מעין עולם הבא, ואולם האבות נהנו מעין עולם הבא מכל וכל. תוס').

ב. אברהם יצחק ויעקב, ויש אומרים: אף דוד. (אין הכוונה שלא שלט כלל, אלא כיון שראה הקב"ה שהיו מתאמצין להתרחק מן העבירה, סייעם מכאן ואילך שלא שלט בהם היצר הרע. תוס').

ג. אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים.

ד. אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים, ובנימין בן יעקב. וי"א: אף דוד.

ה. בנימין בן יעקב, עמרם בן משה, ישי אבי דוד וכלאב בן דוד.

פרק שני – 'לא יחפור'

ל.ג. הבא לחפור בור בקצה רשותו, סמוך לרשות חבירו – כמה צריך להרחיק?

נחלקו אב"י ורבא בדבר: לאב"י סומך למיצר, ולרבא צריך הרחקה ג' טפחים. ללשנא קמא – בשדה העשויה לבורות (כגון בית השלחין, שצריכה לבורות מים), לדעת כולם אינו סומך. ומחלוקתם בשדה שאינה עשויה לבורות. וללשנא בתרא, מחלוקתם בשדה העשויה לבורות, אבל בשדה שאינה עשויה לבורות – דברי הכל סומך. (והלכה כרבא וכלשנא בתרא, שאם עשויה לבורות אינו סומך, ואם אינה עשויה לבורות – סומך).
 באו לחפור בבת אחת – כל אחד מרחיק ג' טפחים. (והוא הדין כשבא זה לחפור אומר לו שברצונו גם הוא לחפור. ע' קצוה"ח קנה סק"י).

ואם כשבא לחפור, כבר קיים בקצה רשותו של חברו בור, שחפרו בהתר – כתבו תוס', וכן שיטת הרמב"ם, שצריך להרחיק ממנו ו' טפחים. ויש חולקים, שאינו מרחיק אלא ג' – ע' חדושי הרמב"ן.

בסלע הבא בידים (=שמתפורר בקלות) אף אב"י מודה שצריך הרחקה ג' ט. (ורבנו תם אין סובר כן, וגרסתו בגמרא שונה).